

Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija¹

BRANIMIR ŠVERKO*
ZVONIMIR GALIĆ
DARJA MASLIĆ SERŠIĆ

Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 364.27-057.19
Primljeno: prosinac 2005.

U ovom radu istražujemo utjecaj produžene nezaposlenosti na ostale sastavnice procesa socijalnog isključivanja – ekonomsku deprivaciju i socijalnu izolaciju te vjerojatnost zapošljavanja osoba različitih obilježja. Podaci su prikupljeni longitudinalnim istraživanjem, provedenim u dva navrata (2003. i 2004. godine), na uzorku nezaposlenih osoba u Hrvatskoj. Od ukupno 601 sudionika istraživanja, koji su bili nezaposleni u prvom ispitivanju, 394 ostalo je nezaposleno godinu dana kasnije, a 207 uspjelo se zaposliti. Ove dvije skupine sudionika smo usporedili u stupnju financijske prikraćenosti, socijalne izolacije i drugim obilježjima. Rezultati su pokazali da produžena nezaposlenost u Hrvatskoj osiromašuje i socijalno izolira ljude. Tijekom nešto više od godine dana, sudionici koji su ostali nezaposleni, pokazali su znatan pad svojih financijskih resursa i povećanje socijalne izoliranosti, a oni koji su se zaposlili pokazali su poboljšanje materijalnih prilika i smanjenje socijalne izolacije. Uz to je usporedba obilježja onih koji su se zaposlili i onih koji su ostali nezaposleni pokazala da je proces zapošljavanja diskriminativan prema određenim kategorijama nezaposlenih.

Najugroženiji pojedinci su osobe starije od 45 godina, niže naobrazbe, siromašne, dugotrajno nezaposlene te pojedinci narušenog psihičkog i fizičkog zdravlja. Kombinacija ovih svojstava praktički onemogućuje zapošljavanje u Hrvatskoj i predodređuje pojedince za položaj socijalno isključenih.

Ključne riječi: nezaposlenost, zapošljavanje, siromaštvo, socijalna isključenost, socijalna izolacija, longitudinalna studija.

¹ Ovo istraživanje je provedeno u okviru projekta "Psihološki aspekti nezaposlenosti", uz djelomičnu potporu Ministarstva rada i socijalne skrbi, odnosno Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva. Prva, skraćena verzija ovog rada priručna je za neobjavljeni izvještaj UNDP-a Hrvatska za 2005. godinu o socijalnoj isključenosti, a glavni rezultati priopćeni su i na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi" održanoj u Zagrebu, 14.-15. listopada 2005.

*Branimir Šverko, Filozofski fakultet/Faculty of Philosophy, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, branimir.sverko@ffzg.hr

UVOD

Pojam siromaštva kao **ekonomske** prikraćenosti u posljednje vrijeme sve više se nadomješta složenijim pojmom socijalne isključenosti. Premda postoje nejasnoće u određenju ovog pojma, većina će se složiti s time da se socijalna isključenost odnosi na razmjerno trajnu višestranu prikraćenost pojedinaca (Barnes, 2002.). Duffy (1995.) je određuje kao nemogućnost sudjelovanja u ekonomskom, socijalnom, političkom i kulturnom životu matičnog društva, a Walker i Walker (1977.) kao dinamički proces otuđivanja iz svih sustava koji omogućuju integraciju pojedinca u društvo. U ovim određenjima socijalna isključenost se predstavlja kao višestrani proces, koji osim ekonomske deprivacije uključuje i druge vidove prikraćenosti: smanjene šanse zapošljavanja, nedostupnost zdravstvene zaštite, neuključenost u socijalne mreže, nedostupnost pravne zaštite i dr.

Premda socijalna isključenost ima različite vidove, ključnima se smatraju tri njene sastavnice. To su nezaposlenost, siromaštvo i socijalna izolacija – oni se međusobno potkrepljuju i u međusobnoj interakciji proizvode socijalni pad (Gallie, 1999.; Gallie i sur., 2003.; Paugam, 1991.; Room, 1995.; Silver, 1994.). Konceptcija socijalne isključenosti, naime, postulira spiralu socijalnog srozavanja u kojoj dugotrajna nezaposlenost potencijalno vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji koji, potom, dodatno smanjuju šanse zapošljavanja. Primarni pokretač tog procesa bio bi položaj pojedinaca na tržištu rada, tj. njihova produžena nezaposlenost. Ona izaziva pad životnog standarda, u mnogih i osiromašenje, koje onda ima dvije daljnje posljedice – ograničavaju se resursi traženja posla i osjećuje sudjelovanje u društvenim aktivnostima. Ograničeni resursi i povećana socijalna izolacija odvajaju ljude od potrebnih informacija i veza te tako otežavaju ponovno zapošljavanje. Spirala socijalnog propadanja na taj način se uspostavlja i nastavlja.

Empirijske studije podržavaju ovakav slijed događaja, ali pokazuju da učinak nezaposlenosti može biti različit u različitim sredinama. Primjerice, Gallie i sur. (2003.) u svojoj analizi longitudinalnih podataka prikupljenih na velikom uzorku domaćinstava iz 12 EU zemalja potvrđuju da nezaposlenost i s njom povezano siromaštvo doprinose socijalnoj isključenosti, ali pokazuju i to da veličina tog efekta varira od zemlje do zemlje. Nalazi iz nekih tranzicijskih zemalja središnje i istočne Europe (Roberts, 2001.) upućuju na zaključak da velika i dugotrajna nezaposlenost ne mora nužno pokrenuti proces socijalnog isključivanja. Slične indicije postoje i za neke južne europske zemlje. Postavlja se stoga pitanje kako je u tom pogledu u Hrvatskoj. I tako dolazimo do problema ovog istraživanja – pitanja o učincima dugotrajne nezaposlenosti u Hrvatskoj: Postoji li u nas poguban proces socijalnog isključivanja u kojem dugotrajna nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji, koji onda dodatno smanjuju vjerojatnost (ponovnog) zapošljavanja?

U našem prethodnom istraživanju, provedenom u ljeto 2003., pokušali smo odgovoriti na ovo pitanje usporedbom nezaposlenih osoba različitog trajanja nezaposlenosti (Šverko i sur., 2004.a). Pošli smo od pretpostavke da ako postoji spirala socijalnog srozavanja, onda bi pojedinci koji su duže vremena nezaposleni trebali imati promijenjenu strukturu svakodnevnih aktivnosti, veći stupanj financijske deprivacije, manju socijalnu podršku i smanjeni intenzitet traženja posla. Naše istraživanje provedeno na uzorku registriranih nezaposlenih osoba (N = 1138) nije potvrdilo očekivane razlike između kratkotrajno i dugotrajno nezaposlenih osoba. Zaključili smo stoga da u Hrvatskoj još nije na djelu izrazitiji proces socijalne isključenosti.

No, naši su se zaključci temeljili na usporedbi skupina različitog trajanja nezaposlenosti (tzv. kros-sekcijska metoda), a ne

na ponovljenim ispitivanjima istih osoba tijekom trajanja njihove nezaposlenosti. Zato ih nije opravdano smatrati konačnima. Takve analize, naime, ne omogućuju spoznaje o uzročno posljedičnim vezama između nezaposlenosti i socijalne izolacije. Budući da smo ispitivali samo nezaposlene registrirane na Zavodu za zapošljavanje, postoji mogućnost da nismo zahvatili tzv. *obeshrabrene* pojedince, koji su digli ruke od potrage za poslom i postali u doslovnom smislu socijalno isključeni. Konačno, rezultati odražavaju stanje koje je posljedica procesa iz 1990-ih, kada je zbog tranzicijskih procesa, rata i drugih okolnosti, došlo do gubitka velikog broja radnih mjesta. Masovna nezaposlenost koja je uslijedila, pogodila je razne društvene slojeve: tako su izostali selektivni procesi koji u uobičajenim okolnostima pridonose procesu socijalnog isključivanja. U međuvremenu mogli su se uspostaviti uobičajeni procesi zapošljavanja i otpuštanja s posla koji danas generiraju buduću socijalnu isključenost.

U ovom radu prikazujemo naše nove analize, koje nadilaze navedena ograničenja, jer se temelje na ponovljenom anketiranju istih sudionika istraživanja (longitudinalno istraživanje). Već je Walker (1995.) naglasio da su za bolje razumijevanje procesa socijalnog isključivanja potrebna longitudinalna istraživanja. Podaci dobiveni takvim istraživanjima omogućuju upoznavanje slijeda događanja i bolje razlučivanje uzroka i posljedica. Zato smo nezaposlene sudionike našeg prvog istraživanja, koji su prvi put ispitani u ljeto 2003. godine, ponovno ispitali u jesen 2004. godine i tom prilikom registrirali tko se sve u međuvremenu zaposlio. Na temelju toga sada možemo u dvije točke ispitivanja usporediti karakteristike onih koji su ostali nezaposleni i onih koji su dobili posao te istražiti dva važna problema:

1. Kakav je utjecaj produžene nezaposlenosti na ostale dvije sastavnice procesa socijalnog isključivanja – ekonomsku deprivaciju i socijalnu izolaciju?

2. Kakva je vjerojatnost zapošljavanja osoba različitih obilježja i jesu li aktualni procesi zapošljavanja u Hrvatskoj generatori procesa socijalnog isključivanja?

HIPOTEZE

Hipoteze koje se odnose na prvi problem istraživanja proizlaze iz naprijed izložene koncepcije socijalne isključenosti prema kojoj dugotrajna nezaposlenost potencijalno vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji. Očekujemo stoga da će se u drugom ispitivanju stupanj ekonomske prikraćenosti i stupanj socijalne izolacije povećati za osobe koje su ostale nezaposlene, a smanjit će se za one koje su u međuvremenu dobile posao. Podaci iz literature potvrđuju samo utjecaj nezaposlenosti na ekonomsku prikraćenost, ali ne i na socijalnu izolaciju (Gallie i sur, 2003.).

Što se tiče drugog problema istraživanja, očekujemo da će s vjerojatnošću dobivanja posla biti povezana slijedeća obilježja pojedinca: spol, dob, obrazovanje, trajanje nezaposlenosti, financijsko stanje te fizičko i psihičko zdravlje – u smjeru onih svojstava koja (a) olakšavaju traženje posla i (b) više se cijene na tržištu rada. Tako očekujemo da će vjerojatnost zapošljavanja biti veća za muškarce nego za žene; zbog tradicionalnog stereotipa o svojoj ulozi muškarci su možda odlučniji u traženju posla i prihvatljiviji nekim poslodavcima. U pogledu dobi očekujemo bolje zapošljavanje mladih osoba, koje su poslodavcima najprihvatljivije i ljudi srednje dobi, koji su zbog svoje socijalne uloge i obiteljskih obveza odlučniji u traženju posla. Najslabije će se zapošljavati starije osobe, dijelom zbog neposjedovanja danas traženih vještina, ali i zbog neopravdane diskriminacije od strane poslodavaca. Stupanj obrazovanja bit će pozitivno povezan s vjerojatnošću zapošljavanja: obrazovaniji pojedinci se više traže na tržištu rada, a bolje se i prilagođavaju po-

trebama današnjih zanimanja. Trajanje nezaposlenosti bit će negativno povezano s vjerojatnošću zapošljavanja; među dugotrajno nezaposlenim pojedincima mnogi su već obeshrabreni u traženju posla, a i poslodavci su im manje skloni. U pogledu financijskog stanja predviđanje je manje izvjesno. S jedne strane, oni koji su u većoj financijskoj stisci motiviraniji su da nađu posao, ali, s druge strane, bolje stojeći pojedinci imaju veće resurse traženja posla. Pretpostavljamo da je utjecaj potonjeg procesa jači, pa u skladu s time očekujemo da će financijsko stanje biti pozitivno povezano s vjerojatnošću zapošljavanja. To isto očekujemo za psihičko i fizičko zdravlje: loše zdravlje onemogućuje intenzivnije traženje posla i smanjuje prihvatljivost u selekcijskom postupku. Narušeno zdravlje jedna je od posljedica nezaposlenosti (vidi npr. Feather, 1990.; Fryer, Payne, 1986.; McKee-Ryan i sur., 2005.; O'Brien, 1986.; Šverko i sur., 2004.b; Warr, 1987.), ali pretpostavljamo da ono utječe i na vjerojatnost zapošljavanja.

Rezultati istraživanja u drugim zemljama uglavnom su u skladu s našim pretpostavkama (Adams i sur., 2001.; Vinokur i sur., 2000.; Wanberg, i sur., 1996.), ali pokazuju i to da veličina povezanosti za pojedine varijable, odnosno izraženost pojedinih efekata, može znatno varirati od zemlje do zemlje (Russell, O'Connell, 2001.). Zato su i potrebna lokalna istraživanja u svakoj zemlji; bez njih se ne mogu planirati ciljane mjere socijalne politike.

METODA

Početno ispitivanje provedeno je od lipnja do kolovoza 2003. godine, u 25 ispostava Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u svim hrvatskim županijama osim u Dubrovačko-neretvanskoj i Krapinsko-zagorskoj. U svakoj ispostavi po slučaju smo odabrali određen broj ispitanika, proporcionalan stvarnom udjelu nezaposlenih u toj županiji.

Nezaposlene koji su dolazili na redovito mjesečno javljanje u svoju ispostavu, anketari su zamolili da sudjeluju u anketi. Od ukupno 1882 osobe kojima su anketari pristupili, njih 1138 (60,5 %) pristalo je sudjelovati u anketi. Struktura uzorka (tablica 1., drugi brožčani stupac) prema geografskom rasporedu, spolu, trajanju nezaposlenosti i radnom stažu dobro odražava stvarnu strukturu nezaposlenih u Hrvatskoj (tablica 1., prvi brožčani stupac). U uzorku, međutim, ima nešto više mladih i bolje obrazovanih osoba nego u populaciji, koji su pokazali veću spremnost da sudjeluju u ispitivanju. Takvi rezultati su u skladu s dobivenim u prethodnim istraživanjima (Groves, 1989.).

Upitnik je sadržavao pitanja o demografskim obilježjima sudionika (spol, dob, obrazovanje, obiteljska odgovornost i trajanje nezaposlenosti) te niz pitanja i ljestvica za procjenu vrste i intenziteta svakodnevnih aktivnosti, subjektivnog i objektivnog financijskog stanja, psihološke i socijalne deprivacije, percipirane socijalne podrške, načina i intenziteta traženja posla, a uključivao je i opsežan skup pitanja za procjenu zdravstvenog stanja (*Upitnik subjektivnog zdravlja SF-36*).

Sudionici su ispunjavali upitnik u manjim grupama, uglavnom samostalno na temelju uputa anketara. Manjem broju onih koji su imali problema s čitanjem ili pisanjem anketari su čitali pitanja i upisivali njihove odgovore. Anketiranje je trajalo do 40 minuta. Na kraju su ispitanici zamoljeni za dozvolu da ih se za godinu dana još jednom kontaktira i anketira. Preko 60% je pristalo i ostavilo podatak za kontakt.

U studenom i prosincu 2004. godine provedeno je drugo ispitivanje, ovoga puta poštanskom anketom. Sudionici su prvo kontaktirani telefonski: anketari su ih podsjetili na njihov pristanak, zamolili za suradnju i najavili poštansku anketu. Potom su im poštom poslani upitnici. Odziv

Tablica 1.

Osnovna obilježja populacije nezaposlenih u RH i uzoraka korištenih u istraživanju

	Postotak nezaposlenih		
	u RH ^a	u uzorku 2003. (N=1138)	u uzorku 2004. (N=601)
Područje			
Zagreb i okolica	17%	27%	27%
Dalmacija	24%	21%	18%
Slavonija	24%	21%	21%
Istra i Primorje	8%	7%	8%
Lika, Kordun, Banovina	11%	9%	12%
Sjeverna Hrvatska	17%	15%	14%
Spol			
Muškarci	42%	42%	37%
Žene	58%	58%	63%
Dob ^a			
Do 24	21%	32%	31%
25-34	24%	28%	27%
35-44	23%	18%	19%
45-54	24%	17%	17%
Od 55	7%	5%	5%
Obrazovanje			
NSS (nkv, pkv, nss)	36%	15%	14%
SSS (kv, vkv, sss)	57%	67%	69%
VSS (všs, vss)	7%	17%	17%
Trajanje nezaposlenosti			
Kratko – do 6 mj.	30%	35%	36%
Srednje – 7 mj. do 3 godine	40%	32%	32%
Dugo – više od 3 godine	30%	33%	32%
Radni staž			
Bez staža	24%	32%	33%
1 mj. do 5 g.	31%	30%	27%
Više od 5 g.	45%	38%	40%

Napomena: ^aPodaci HZZ-a 31.12. 2003.

je bio vrlo dobar: 78% sudionika vratilo je ispunjene upitnike; ukupno njih 601. Struktura ovog uzorka (tablica 1., treći brojčani stupac) ne odstupa značajno u bitnim socio-demografskim obilježjima od strukture početnog uzorka (tablica 1., drugi brojčani stupac).

U poštanskom upitniku dodana su pitanja o tome jesu li se, kada i na kakvom poslu zaposlili te koliko su njime zadovoljni, a izostavljena su ona čiji odgovori nisu podložni promjeni. Sva pitanja koja se odnose na ključne varijable bila su identična u oba upitnika. U nastavku su objašnjene

ključne varijable koje analiziramo u ovom prilogu.

Ekonomsko stanje ispitano je na dvije razine, objektivnoj i subjektivnoj. Na objektivnoj razini, pitali smo sudionike istraživanja koliki su ukupni prihodi njihovih kućanstava tijekom proteklog mjeseca. Na subjektivnoj razini ispitali smo percepciju financijskog stanja: tražili smo da na pet-stupanjskoj ljestvici procijene koliko su ih često u posljednjih mjesec dana morale financijske brige, a mogući odgovori su bili: 1. »nikad«; 2. »ponekad«; 3. »često«; 4. »gotovo stalno« i 5. »stalno«. Korelacija između objektivnog financijskog stanja i procjene čestine financijskih briga iznosila je 0,57, što pokazuje da je riječ o međusobno povezanim, ali ne i identičnim konstruktima.

Socijalna izolacija je procijenjena na temelju odgovora na jedno pitanje na skali psihološke deprivacije, sastavljene prema teoriji o latentnim funkcijama rada (Jahoda, 1982.). Ono je glasilo: *Smatrate li se sastavnim dijelom i korisnim članom društvene zajednice?* Odgovori su bili: 1. »da, osjećam se korisnim članom društvene zajednice«; 2. »uglavnom se osjećam korisnim članom«; 3. »češće se osjećam beskorisno nego korisno«; 4. »osjećam se posve beskorisno i isključeno«.

Psihičko i fizičko zdravlje ispitano je pomoću opsežnog, psihometrijski utemeljenog međunarodnog *Upitnika zdravlja SF-36*, koji su razvili suradnici Instituta za zdravlje iz Bostona i Odjela za socijalnu politiku kalifornijske RAND korporacije (Ware i sur., 1997.), a adaptiran je i u našoj zemlji pri Školi narodnog zdravlja Andrija Štampar (Jureša i sur., 2000.). *SF-36* uključuje ljestvice koje se odnose na (a) ograničenja u tjelesnim i socijalnim aktivnostima zbog zdravstvenih problema, (b) poteškoće u ostvarivanju svakodnevnih životnih uloga zbog fizičkog zdravlja ili

emocionalnih problema, (c) subjektivnu dobrobit i (d) izravnu procjenu ukupnog zdravlja.

REZULTATI

Na temelju podataka o radnom statusu u drugom ispitivanju, ustanovili smo da je od ukupnog broja sudionika istraživanja koji su ispunili upitnike ($N = 601$), njih 394 i nadalje ostalo nezaposleno, dok je 207 sudionika u međuvremenu, između prvog i drugog ispitivanja, našlo posao na određeno ili neodređeno vrijeme. Ove dvije skupine sudionika sada možemo usporediti u ključnim varijablama kako bismo procijenili učinke produžene nezaposlenosti, odnosno dobivanja zaposlenja.

Utjecaj produžene nezaposlenosti i zapošljavanja na financijsko stanje i socijalnu izolaciju

Tablica 2. prikazuje distribucije ukupnih prihoda kućanstava sudionika istraživanja, u prvom i drugom ispitivanju. Grupu A čine oni sudionici koji su bili i ostali nezaposleni, a grupu B čine oni koji su u vrijeme prvog ispitivanja bili nezaposleni, a u vrijeme drugog, zaposleni. Usporedimo li ove distribucije unutar grupa (između prvog i drugog ispitivanja) vidimo promjene u obje grupe, ali u suprotnom smjeru. Kod grupe A pogoršala se distribucija prihoda u drugom ispitivanju (povećao se udio sudionika s prihodima do 1000 kn, a smanjio onih s preko 4000 kn), a obrnuta promjena desila se kod grupe B. Kao posljedica toga, razlike među grupama su bitno povećane: usporedimo li distribuciju prihoda jedne i druge grupe u drugom ispitivanju vidimo znatne razlike u njihovim prihodima (onih najsiromašnijih ima u grupi A 20,1%, a u grupi B samo 3,2%). Tijekom godine dana nezaposlenosti sudionici istraživanja preselili su u niže kategorije ekonomskog stanja, mnogi i u kategoriju siromašnih.

Tablica 2.

Distribucija prihoda u prvom (2003. g.) i drugom ispitivanju (2004. g.) za sudionike istraživanja koji su ostali nezaposleni (grupa A) i one koji su se između dva ispitivanja zaposlili (grupa B)

	Mjesečni prihodi kućanstva (kn)			Ukupno	N
	do 1000	1001-4000	4001 i više		
Grupa A					
Prvo ispitivanje (nezaposleni)	15,2%	51,6%	33,2%	100,0	382
Drugo ispitivanje (nezaposleni)	20,1%	51,0%	28,9%	100,0	388
Grupa B					
Prvo ispitivanje (nezaposleni)	8,5%	41,7%	49,7%	99,9	199
Drugo ispitivanje (zaposleni)	3,2%	32,7%	63,9%	100,0	205

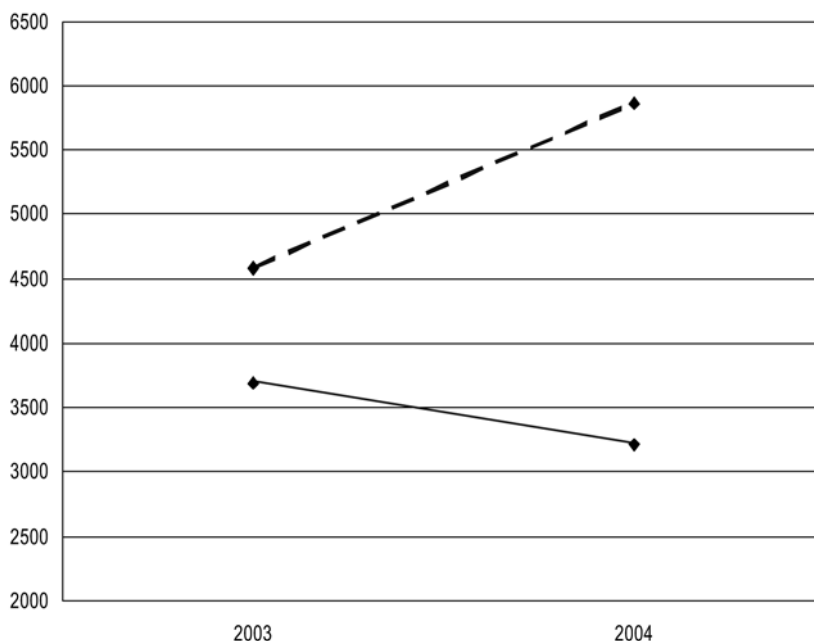
Opaska: Razlike u distribuciji prihoda između grupe A i B te između prvog i drugog ispitivanja unutar svake grupe statistički su značajne.

Učinak nezaposlenosti i dobivanja posla na ekonomsko stanje zornije je prikazan na slikama 1. i 2. Prva slika pokazuje procije-

njene prosječne prihode kućanstava pri prvom (2003.) i drugom (2004.) mjerenju. Pune crte prikazuju prihode kućanstava sudio-

Slika 1.

Ukupni prihodi kućanstva u prvom (2003. g.) i drugom ispitivanju (2004. g.) za skupinu sudionika koji su bili i ostali nezaposleni (puna linija) i skupinu sudionika koji su se između dva ispitivanja uspjeli zaposliti (isprekidana linija)

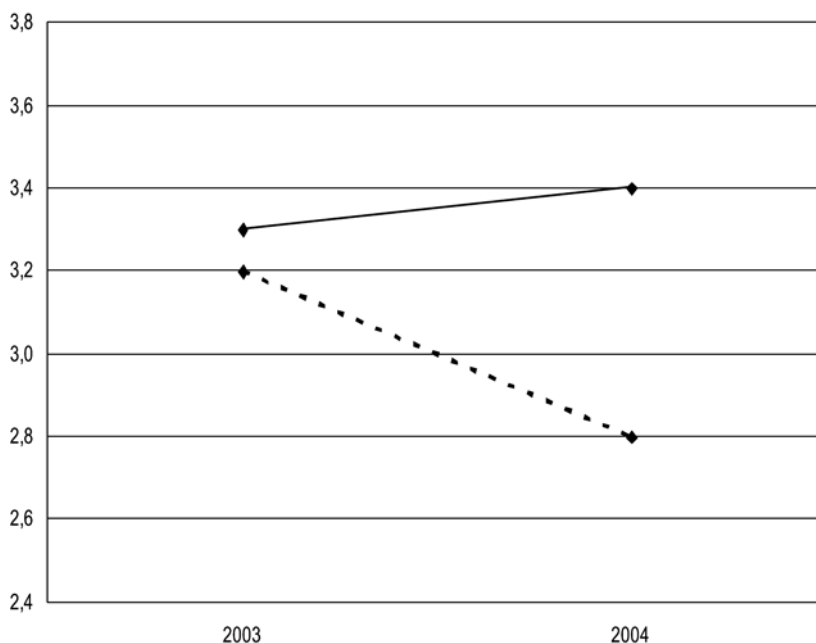

nika istraživanja koji su ostali nezaposleni (grupa A), a isprekidane crte prihode onih koji su se uspjeli zaposliti. Slika jasno pokazuje, da su oni koji su se zaposlili znatno povećali prihode svojih kućanstava, a da se onima koji su ostali nezaposleni prihodi i dalje smanjuju. Informacije o statističkoj značajnosti ovih nalaza prikazane su u ta-

blici 3. Analiza varijance je potvrdila da promjena u prihodu u drugoj točki mjerenja značajno ovisi o tome je li se ispitanik zaposlio ili ne ($F(1,578)=50,0$; $p<0,01$). Kao rezultat promjena, razlike između zaposlenih i nezaposlenih u drugoj točki mjerenja značajno su narasle.

Slika 2.

Stupanj financijskih briga u prvom (2003. g.) i drugom ispitivanju (2004. g.) za skupinu sudionika koji su bili i ostali nezaposleni (puna linija) i skupinu sudionika koji su se između dva ispitivanja uspjeli zaposliti (isprekidana linija). Sudionici su procijenili koliko su ih često morale financijske brige na ljestvici od 1 (»nikad«) do 5 (»stalno«)

Zrcalni rezultati su dobiveni za subjektivni financijskih stres, odnosno procjenu novčanih briga (slika 2.). Novčane brige onih koji su ostali nezaposleni (puna crta) blago su porasle tijekom godine dana, a oni koji su se uspjeli zaposliti (isprekidana crta) pokazuju značajno smanjenje financijskih

briga u drugoj točki istraživanja. Ove razlike u trendovima dvije grupe sudionika su značajne, jer rezultati analize varijance (tablica 3.) pokazuju da je statistički značajna interakcija grupe i vremena prikupljanja podataka ($F(1,584)=18,8$; $p<0,01$).

Tablica 3.

Sažeti rezultati složene analize varijance s ponovljenim mjerenjima (2X2 ANOVA) za tri longitudinalno praćene varijable: aritmetičke sredine, standardne devijacije i F-omjeri

Varijable	Grupa A: nezaposleni u obje točke mjerenja (N=394)				Grupa B: zaposleni u drugoj točki mjerenja (N=207)				Grupa	F-omjeri	
	2003.		2004.		2003.		2004.			Vrijeme mjerenja	Interakcija (grupa x vrijeme)
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Objektivno financijsko stanje ^a	3,69	3,12	3,22	2,58	4,60	3,00	5,87	3,44	58,7**	10,6**	50,0**
Subjektivno financijsko stanje ^b	3,32	1,21	3,39	1,21	3,18	1,20	2,80	1,27	15,7**	8,7**	18,8**
Socijalna izolacija ^c	2,08	0,91	2,36	0,91	2,00	0,79	1,75	0,70	29,1**	0,12	45,9**

Napomene:

^a Ukupni prihodi kućanstva tijekom proteklog mjeseca u tisućama kuna ;

^b Odgovori na pitanje *Koliko su vas često u proteklih mjesec dana morale financijske brige?* na skali od 1 (»nikad«) do 5 (»stalno«);

^c Odgovori na pitanje *Smatrate li se sastavnim dijelom i korisnim članom društvene zajednice?* na skali od 1 (»da, osjećam se korisnim članom društvene zajednice«) do 4 (»osjećam se po sve beskorisno i isključeno«);

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

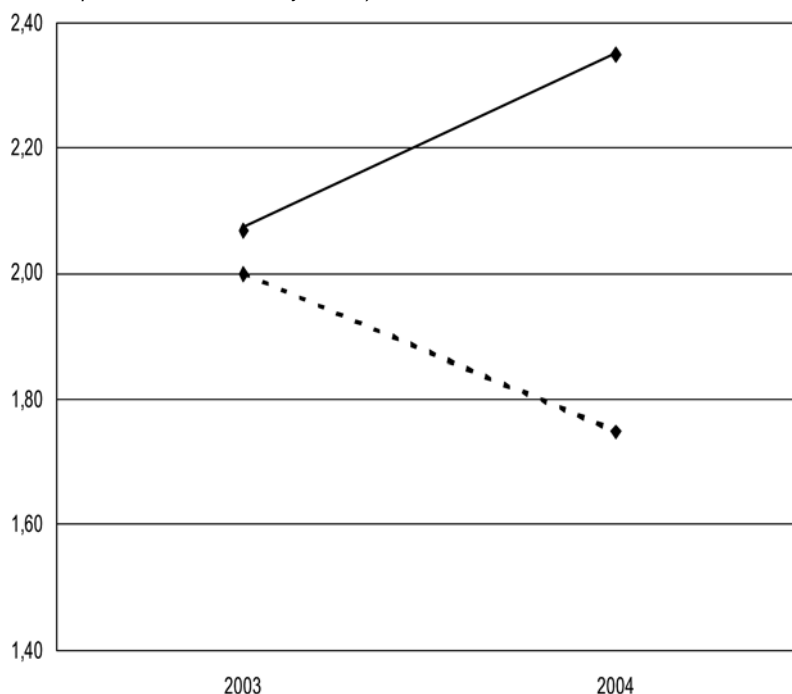
Slika 3. prikazuje rezultate za drugu ključnu sastavnicu socijalne isključenosti – socijalnu izolaciju. Prikazan je prosječni stupanj subjektivne socijalne izolacije za dvije skupine ispitanika u prvom i drugom mjerenju. Dobiveni su slični trendovi kao i u prethodne dvije slike. Oni koji su ostali nezaposleni povećali su stupanj svoje socijalne izolacije tijekom godine dana, a oni koji su se zaposlili vidno su je smanjili. Analiza varijance (tablica 3.) ukazuje na postojanje statistički značajnog efekta interakcije vremena mjerenja i zapošljavanja ($F(1,586)=45,9$; $p < 0,01$). U konačnici grupe zaposlenih i nezaposlenih pokazuju

značajnu razliku u stupnju subjektivne socijalne izolacije.

Prikazani rezultati imaju jednu važnu značajku: između onih koji su ostali nezaposleni (pune crte) i onih koji su se zaposlili nakon prvog ispitivanja (isprekidane crte) **razlike postoje već u prvoj točki mjerenja**, dakle u vrijeme kada su svi bili nezaposleni! Već tada su oni koji su ostali nezaposleni bili siromašniji, a pokazivali su i neznatno veći stupanj socijalne izolacije. Te razlike nesumnjivo ukazuju na selektivne procese pri zapošljavanju i uvode nas u drugi problem istraživanja: tko to u Hrvatskoj (ne) dobiva posao?

Slika 3.

Stupanj subjektivne socijalne izolacije u prvom (2003. g.) i drugom ispitivanju (2004. g.) za skupinu sudionika koji su bili i ostali nezaposleni (puna linija) i skupinu sudionika koji su se između dva ispitivanja uspjeli zaposliti (isprekidana linija). Prosječni stupanj izolacije izračunat je iz odgovora na pitanje *Smatrate li se sastavnim dijelom i korisnim članom društvene zajednice? koji su mogli varirati od 1 (»da, osjećam se korisnim članom«) do 4 (»osjećam se posve beskorisno i isključeno«)*

Vjerojatnost zapošljavanja nezaposlenih osoba različitih obilježja

Već je rečeno da je između prvog ispitivanja (lipanj-kolovoz 2003.) i drugog (studeni-prosinac 2004.), od ukupno 601 sudionika koji su odgovorili na upitnike, njih 207 našlo posao. Dakle, tijekom razdoblja od nešto više od godine dana zaposlilo se njih 34,4 %, pa možemo reći kako vjerojatnost da će se nezaposlena osoba uspjeti zaposliti unutar perioda od jedne godine u Hrvatskoj iznosi u prosjeku 0,34. Ta je vrijednost vjerojatno malo precijenjena jer je u našem uzorku nešto povećan udio mlađih i obrazovanijih sudionika, koji imaju veću vjerojatnost zapošljavanja.

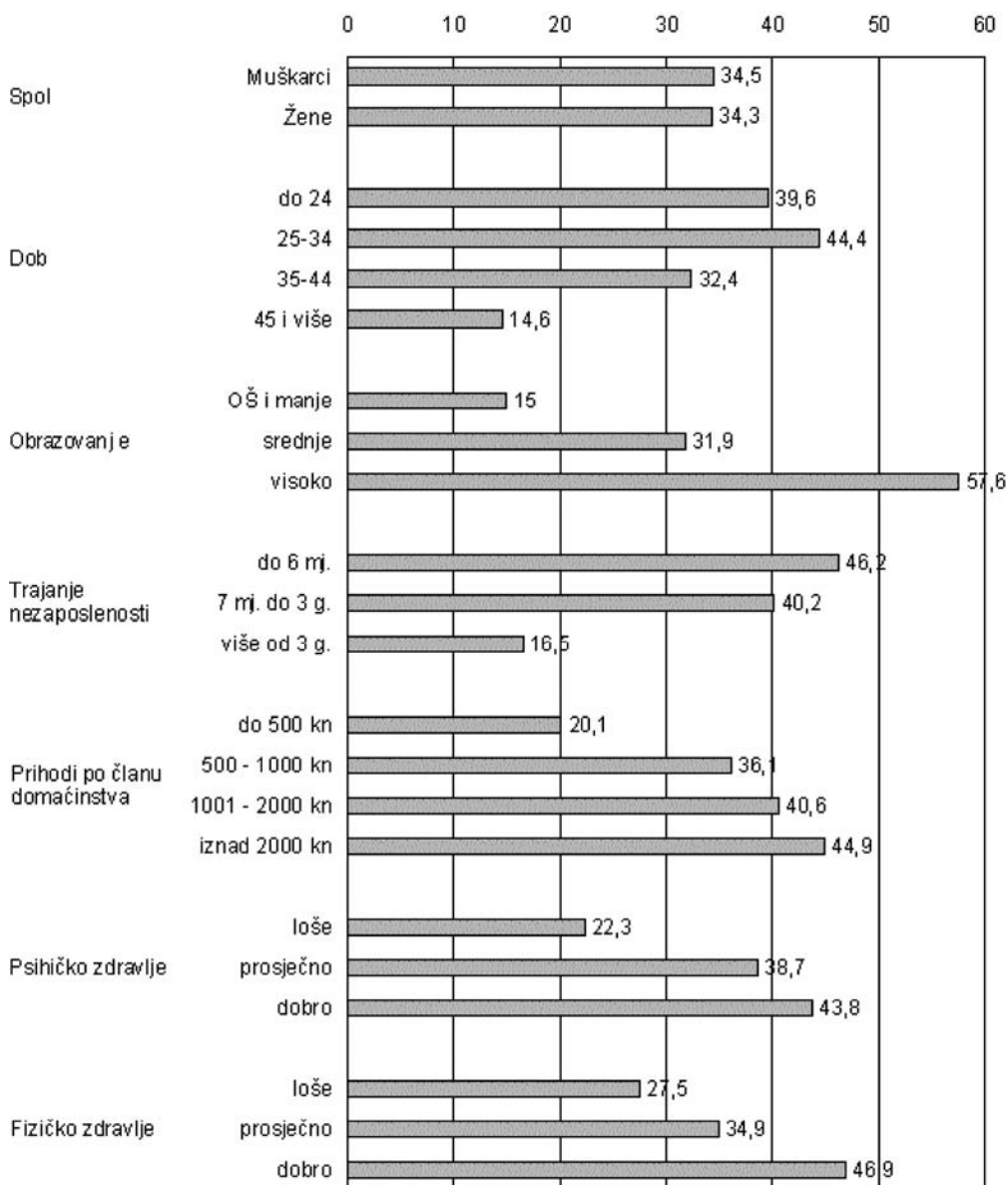
Slika 4. prikazuje vjerojatnost zapošljavanja osoba različitih obilježja. Za svaki segment pojedine varijable prikazan je postotak onih koji su se uspjeli zaposliti u razdoblju između dva ispitivanja. Kako vidimo, između muškaraca i žena nema značajne razlike u vjerojatnosti zapošljavanja. Ali sve ostale razlike su značajne. χ^2 testovi pokazuju da su razlike u vjerojatnosti zapošljavanja različitih skupina nezaposlenih osoba značajne na razini $p < 0,001$. Neke razlike u vjerojatnosti zapošljavanja su i vrlo velike. Tako npr. bogatiji imaju **dvostruko veće** izgleda da će dobiti posao od siromašnih, osobe dobrog zdravlja imaju također **dvostruko veće** izgleda da će dobiti posao od osoba lošeg zdravlja, mlađe oso-

be imaju približno **tri puta** veće izglede za zapošljavanje od starijih osoba, osobe koje su kratkotrajno nezaposlene također imaju **tri puta** veće izglede od onih koje su neza-

poslene duže od 3 godine, a osobe visoke naobrazbe imaju čak **četiri puta** veće izglede za zaposlenje od osoba koje imaju samo osnovnu školu i manje.

Slika 4.

Vjerojatnost zapošljavanja nezaposlenih osoba različitih karakteristika (postotak sudionika koji su zaposlili tijekom nešto više od godine dana)

RASPRAVA

Premakoncepciji socijalnog isključivanja, produžena nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji, koji potom dodatno smanjuju mogućnost zapošljavanja. Izloženi rezultati potvrđuju postojanje ove pojave i danas ovdje, u Hrvatskoj. Za razliku od našeg prethodnog kros-sekcijskog istraživanja (Šverko i sur., 2004.a), koje nije pokazalo velike razlike između dugotrajno i kratkotrajno zaposlenih, ovo longitudinalno istraživanje pokazuje da produžena nezaposlenost u Hrvatskoj osiromašuje i socijalno izolira one koji su joj izloženi. Tijekom samo nešto više od godine dana, praćeni pojedinci koji su ostali nezaposleni, pokazali su znatan pad svojih materijalnih mogućnosti i povećanje socijalne izoliranosti. Istovremeno su oni koji su našli posao popravili svoje financijsko stanje i socijalnu integraciju.

Utjecaj nezaposlenosti na materijalno stanje poznat je iz literature, ali utjecaj na socijalnu izolaciju nije. U svojem radu o nezaposlenosti, siromaštvu i socijalnoj izolaciji Gallie i sur. (2003.) zaključuju da postoje snažni dokazi da nezaposlenost povećava vjerojatnost osiromašenja, ali da "nema jasnog dokaza za gledište da nezaposlenost izravno uzrokuje socijalnu izolaciju" (Gallie i sur., 2003.:1). Potvrđuju to i podaci prikupljeni u okviru studije europskih kućanstava (European Community Household Panel, 1994.) koje analiziraju Gallie i Paugam (2004.). U longitudinalnoj analizi uspoređene su osobe koje su tijekom godine dana izgubile posao s onim koji su ostali zaposleni u tri sfere: primarnoj (interakcije u obitelji) i sekundarnoj (interakcije sa susjedima, prijateljima i srodnicima) i terciarnoj (uključivanje u društveni život na organizacijskoj razini). Ni u jednoj sferi nisu pronađene značajne promjene. Autori stoga zaključuju da su obrasci društvenosti "dugotrajne kulturalne formacije koje ne podliježu kratkotrajnim promjenama u stanju zaposlenosti" (Gallie i

Paugam, 2004.:50). Naši su rezultati u neskladu s ovim zaključkom, jer pokazuju da je s promjenom stanja zaposlenosti došlo do promjene u socijalnoj izolaciji: oni koji su ostali nezaposleni povećali su stupanj svoje socijalne izolacije tijekom godine dana, a oni koji su se zaposlili vidno su je smanjili. Različiti nalazi možda su posljedica razlika u upotrijebljenim indikatorima socijalne izolacije. U svakom slučaju, to upućuje na potrebu daljnjeg istraživanja ovog problema, uz korištenje većeg broja pažljivo razvijenih indikatora na svim razinama mjerenja socijalne izolacije.

U drugom dijelu našeg istraživanja, koji se odnosi na vjerojatnost zapošljavanja osoba različitih socio-demografskih obilježja, samo jedna postavljena hipoteza nije potvrđena – ona o spolnim razlikama. Pretpostavili smo da će vjerojatnost zapošljavanja biti veća za muškarce, ali rezultati pokazuju da između muškaraca i žena nema razlika u vjerojatnosti zapošljavanja. Sve ostale hipoteze su potvrđene, jer dobivene razlike u vjerojatnosti zapošljavanja pojedinih podskupina sudionika (slika 4.) doista su velike. Kako ih protumačiti? Te razlike su vjerojatno rezultat interakcije različitih faktora i procesa: **aktivnosti samih tražitelja posla** (npr. među osobama koje su dugotrajno nezaposlene ima sve više obeshrabrenih, koji odustaju od odlučne i intenzivne potrage za poslom i tako dodatno smanjuju svoje izgleda da ga i nađu), **resursa s kojima tražitelji posla raspolažu** (npr. siromašni imaju smanjene resurse); ili njihovih **funkcionalnih karakteristika** (npr. osobe manjkavog obrazovanja ne odgovaraju zahtjevima ponuđenih poslova). Dakako, presudnu ulogu imaju **odluke poslodavaca i njihove koncepcije o poželjnim karakteristikama posloprimaca**. One mogu biti i pod utjecajem predrasuda; primjerice, da ljudi iznad 45 godina ne mogu biti uspješni radnici. Preciznije istraživanje i analiza ovih procesa i mehanizama nedostaje u Hrvatskoj,

a ona je važna za planiranje učinkovitih mjera socijalne politike.

U svakom slučaju, izloženi podaci pokazuju da je proces zapošljavanja izrazito diskriminativan prema nekim kategorijama nezaposlenih osoba. Najugroženiji pojedinci, oni čija je vjerojatnost zapošljavanja ispod 0,30, jesu: **osobe starije od 45 godina, manjkave naobrazbe, siromašne, dugotrajno nezaposlene te pojedinci narušenog psihičkog i fizičkog zdravlja.** Svaka kombinacija ovih svojstava praktički onemogućava zapošljavanje u Hrvatskoj i predodređuje pojedince za položaj socijalno isključenih. Zato upravo prema ovim skupinama trebaju biti usmjerene mjere socijalne politike.

LITERATURA

- Adams, J., Greig, M., McQuaid, R.W. (2001.) Are spacially focused initiatives in current economic inclusion policies well founded? *Local Economy*, 16(3):236-248.
- Barnes, M. (2002.) Social exclusion and the life course. In: Barnes, M., Heady, C., Middleton, S., Millar, J., Papadopoulos, F., Room, G., Tsakoglou, P. (eds.), *Poverty and Social Exclusion in Europe* (pp. 1-23). Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Duffy, K. (1995.) *Social Exclusion and Human Dignity in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
- Feather, N.T. (1990.) *The Psychological Impact of Unemployment*. New York: Springer-Verlag.
- Fryer, D., Payne, R. (1986.) Being unemployed: A review of the literature on the psychological experience of unemployment. In: C.L. Cooper and I. Robertson (eds.), *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, (pp. 235-278). John Wiley and Sons Ltd.
- Gallie, D. (1999.) Unemployment and social exclusion in the European Union. *European Societies*, 1(1):139-167.
- Gallie, D. Paugam, S. (2004.) Unemployment, poverty and social isolation: An assessment of the current state of social exclusion theory. In: Gallie, D. (ed.), *Resisting Marginalization: Unemployment Experience and Social Policy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallie, D. Paugam, S., Jacobs, S. (2003.) Unemployment, poverty and social isolation. Is there a vicious circle of social exclusion? *European Societies*, 5(1): 1-31.
- Groves, R.M. (1989.) *Survey errors and survey costs*. New York: Wiley.
- Jahoda, M. (1982.) *Employment and unemployment – A social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jureša, V., Ivanković, D., Vuletić, G. (2000.) The Croatian Health Survey – SF-36: General Quality of Life Assessment. *Collegium Antropologicum*, 24:69-78.
- O'Brien, G.E. (1986.) *Psychology of Work and Unemployment*. Chichester, US: John Wiley and Sons.
- McKee-Ryan, F.M., Song, Z., Wamberg, C.R., Kinicki, A.J. (2005.) Psychological and Physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90:53-76.
- Paugam, S. (1991.) *La disqualification sociale*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Roberts, K. (2001.) Unemployment without social exclusion: Evidence from young people in Eastern Europe. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 21(4-6):118-144.
- Room, G. (ed.) (1995.) *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Russell, H., O'Connell, P.J. (2001.) Getting a job in Europe: The transition from unemployment to work among young people in nine European countries. *Work, Employment, and Society*, 15(1):1-24.
- Silver, H. (1994.) Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, 133(5-6):531-578.
- Šverko, B., Galešić, M., Maslić Seršić, D. (2004. a) Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj. Ima li osnova za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba? *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4):283-298.
- Šverko, B., Maslić Seršić, D., Galešić, M. (2004. b) Nezaposlenost i subjektivno zdravlje. Jesu li najugroženije osobe srednje dobi? *Suvremena psihologija*, 7:201-212.
- Vinokur, A.D., Schul, Y., Vuori, J., Price, R. (2000.) Two years after a job loss: long-term impact

- of the JOBS program on reemployment and mental health. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5:32-47.
- Walker, R. (1995.) The dynamics of poverty and social exclusion. In: G. Room (ed.), *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion* (pp. 103-128). Bristol: The Policy Press.
- Walker, A., Walker, C. (eds.) (1997.) *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*. London: Child Poverty Action Group.
- Wanberg, C.R., Watt, J.D., Rumsey, D.J. (1996.) Individuals without jobs: An empirical study of job-seeking behavior and reemployment. *Journal of Applied Psychology*, 81(1):76-87.
- Ware, J. E., Kosinski, M. A. & Gandek, B. (2003.) *SF-36 Health Survey. Manual and Interpretation Guide*. Lincoln: Quality Metric Incorporated.
- Warr, P. (1987.) *Work, Unemployment, and Mental Health*. Oxford, UK: Clarendon Press.

Summary

UNEMPLOYMENT AND SOCIAL EXCLUSION: A LONGITUDINAL STUDY

Branimir Šverko, Zvonimir Galić, Darja Maslić Seršić

*Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

The paper presents a research of the influence of long-term unemployment on other components of the social exclusion process – economic deprivation and social isolation, as well as the probability of the employment of persons with different characteristics. The data were obtained through a longitudinal research, conducted on two occasions (in 2003 and 2004), on the sample of unemployed persons in Croatia. Out of 601 respondents who were unemployed during the first research, 394 persons remained unemployed a year later, while 207 persons managed to get employed. These two groups of respondents were compared in terms of financial deprivation, social isolation and other characteristics. The results have shown that long-term unemployment in Croatia impoverishes and socially isolates people. During a period of about a year, those respondents who remained unemployed showed a considerable decrease of their financial resources and the increase of social isolation, while those who were employed showed an improvement of their material situation and the decrease of social isolation. Apart from that, the comparison between those who were employed and those who remained unemployed showed that the process of employment is discriminatory towards certain categories of the unemployed.

The most threatened individuals are persons over the age of 45, with a lower level of education, poor persons, long-term unemployed and the individuals with impaired psychological and physical health. The combination of those characteristics practically makes employment in Croatia impossible and thus predetermines individuals for the position of socially excluded persons.

Key words: unemployment, employment, poverty, social exclusion, social isolation, longitudinal study.